

ՀԵՐՈՎԴԻԱ(*)

(Նար .)

Պատնէները բազմութեամբ ծածկուած էին երբ Վիտելլիոս բակը մտաւ : Իր թարգմանին թեւին կը կրթնէր . հետեւէն կուգարմծ կարմիր դետպակ մը՝ զարգմանակներով ու հայեւրներով զարգարուած . հրկայտոսի պարեւգոտ , լատիկլալ ու մոյկեր ունէր , եւ սակբաւորներ՝ իր անձին չուրջը :

Դուռնի վեր ցցեցին իրենց տասերկու խըրձուները , ճպտոսներ՝ փոկով մը կպպուած , մէջնեղը տապար մը : Այն ատեն , ամենքը սարսուցին հողվալեցի ժողովրդին վեհուութեանը հանդէպ :

Դեպակը , զոր ութը հոգի կը կրէին , կանգ առաւ : Պատասխան մը դուրս ելաւ անկից , հաստափոր , դէմքը կարմրաշէտ , մատները մարդերաներով բեռնաւոր : Բաժակ մը մատուցին անոր՝ գինով ու համեմանքներով լեցուն : Ոմնց , եւ երկրորդ մըն ալ ուղց : Զորորդապետը , Անթիւիւպատոսին ծնկուրներն ինկած , ցաւ կը յայտնէրանոր զալուստին չնորհն աւելի կանուխ իմացած չլլալուն : Ապա թէ ոչ հրապանած կ'ըլլար ճամբաներուն վրայ պատաստել ամէն ինչ որ հարկաւոր է Վիտելլիոսներուն համար : Վիտելլիոս դիցուհեղն կը սերէին անոնք , Ուղի մը , որ Յանիկուլէն մինչեւ ծովը կը տանէր , անոնց առնուով կը յորջրջուէր տակաւին : Գանձաւորները , հրկայտոսները անհամար էին առնոց ընտանիքին մէջ : Գալով Լուկիոսին , որ ինձա իր հասն էր , պէտք էր չնորհակալութեամբ պաշարել զայն՝ իբրեւ յաղթողը Կլիտացւոց եւ իբր հալը այդ դետատի Աւլուսին , որ իր երկիրը դառնալու ձեւն ունէր , քանի որ Արեւելքը հայրենիքն է աստուածներու : Այս չափազանցաբանութիւնները լատիներէն լեզուով արտայայտուեցան : Վիտելլիոս զանոնք անխառն ընդունեցաւ :

Պատասխանեց թէ Մեծ Հերովդէսը կը բաւէր ազգի մը փառքիւ համար : Աթենացիք Որիստիանոս Ոսպերուն վերատեսչութիւնը յանձնած էին անոր : Աւգոստոսին ի պատիւ տաճարներ կանգնած , համբարատար , հնարամիտ , հարակու եղած էր ու Կեսարներուն միշտ հաւատարիմ մնացած :

Արտյրէ խոյակներով սիւներուն մէջտեղէն Հերովդէսն նշմարուեցաւ որ կայսրուհւոյ քալուածքով մը կը յաւաջանար , կիներով ու ներքինիներով չլրպատուած՝ որոնք ոսկեղծ արծաթէ արձաններու մէջ վառուած խնկեղէններ կը բերէին :

Անթիւիւպատոսը երեք քայլ առաւ զայն դիմաւորելու , եւ գլխու խոնարհումով մը բարեկեց :

— Ի՛նչ երջանկութիւն , զոնց Հերովդիս , որ այլեւս Ագրիպպա , Տիբերիոսի թշնամին , անոր Վրասիլու անկարելութեան մէջ կը զոտուի :

Վիտելլիոս այսեղելութիւնը չէր գիտեր . այդ կինը վատագաւոր թուեցաւ իրեն . եւ տեսներով որ Անտիպաս կ'երթուըննար թէ կայսեր համար ամէն բան ընել յանձն պիտի առնէր , աւելցուց՝ « Ո՛րոյն իսկ ի վնաս ուրիշներու » :

Պարթեւներու թալաւորէն պատանգ առած էր , եւ կայսրը ատի մոռցող էր , որովհետեւ Անտիպաս , որ բանակցութեանը ներկայ կը գտնուէր , իր վարկը բարձրացնելու համար իսկոյն հաղորդած էր այդ լուրը : Ատից , խորին ատելութիւն մը , եւ օգնութիւն հասցնելու յապաղումներ :

Զորորդապետը թոթովեց : Բայց Աւլուսոսաւ խղալով .

— Հանգարտե՛ , ես քեզ կը պաշտպանեմ :

Անթիւիւպատոսը չլսել ձեւացուց ձորը դիրքը տղուն պղծութեան կախում ունէր . եւ այդ Կապիէի տիգմերուն ծաղիկը այնքան շահաբեր էր իրեն համար՝ որ մեծարանքով կը պաշարէր զայն , զգուշանալով հանդերձ , որովհետեւ թուհւաւոր էր ան :

Ալմուկ մը բարձրացաւ դրան տակ , ներս կը մտնէին շարք մը ճերմակ ջորիներ , որոնց վրայ հեծած էին քահանայի զգեստով աններ : Սաղուկեցիները ու Փարիսեցիները էին , զոր միեւնոյն փառասիրութեանը կը մղէր Մաքեդոնոս , վասնզի առաջինները կ'ուզէին պատարագչութեան պաշտօնը ստանալ , իսկ միւսները՝ զայն պահպանել : Իրենց դէմքերը մոայլէին , մանաւանդ Փարիսեցիներուն թշնամի Հոմի եւ Զորորդապետին : Իրենց պատմուհանին զղանցքները շարժումներուն արգելք կը դառնային բազմութեան մէջ , եւ խոյրը ձակապանուէր վրայ կը գտնուէր մաղաղթէ ասպարօշին վրային ուր աստուածներ դծուած էին :

(*) Տեա՛ թիւ 1 , 6-7 .

Փրօթէ միեւնոյն ատեն, յառաջագահ գունգին զին զինուորները հասան և Վահաններնին պարկերու մէջ դրած էին, որպէսզի փոշիէն չաղտոտին, եւ անոնց հետեւէն կուգար Մարկելլոս, Անթիօնի պատրին տեղապար, եւ հարկահաններ որոնք իրենց անութիւն տակ փայտէ պնակները կը սեղմէին:

Անտիպաս իր մարդոցը գլխաւորները անուանեց, Թորմայի, Փանթերա, Սենոն, Ամմոնիոս Աղեքսանդրացի, որ իրեն ասփալտ կը գնէր, Նաման, իր Թեթեալէններուն զոնապետը, Նաթիմ Բաբելոնացին:

Վիտելլիոսի ուշադրութիւնը գրաւած էր Մաննային:

—Ո՞ր է սա մարդը:

Ձորորդապետը շարժուածքով մը հասկցուց թէ դահիճն էր:

Յետոյ Սաղուկեցիները ներկայացուց:

Յովնաթաւ, կարծուկ մարդ մը համարձակ ձեւերով է որ յունարէն կը խօսէր, պաղատեցաւ որ տարը զիրենք պատուէ Ներուսաղէմ այցելութեամբ մը: Վիտելլիոս յայտնեց թէ հաւանականաբար պիտի երթար այնտեղ:

Նշխարար, կեռ քնով ու երկայն մօրուքով, խնդրեց որ փարիսեցիներուն դարձնենք բանաստեղծութիւն վերաբերուի զոր քաղաքային թշխանութիւնը Անտոնիոս աշտարակին մէջ վար դրած էր:

Յետոյ, Գալլիլիացիները Պոնտոս-Պիղատոսը ամբաստանեցին: Խնդի մը պատճառով որ Դաւիթի ոսկեղէն անօթները կը փնտէր քարայրի մը մէջ՝ Սամարիոյ մօտ, բնակիչներէն մաս մը սպաննել տուած էր: Եւ ամենքը մէկ կանց կը խօսէին, Մաննայի՝ աւելի ուժգնապէս քան միւսները: Վիտելլիոս հաւաստեց թէ ոճրագործները պիտի պատժուէին:

Պոնտոսները պայթեցան կամարակապի մը դիմացը, ուր զինուորները իրենց վահանները կախած էին: Ծածկոյթները վար առնուած բլալով, ունկնդրուին վրայ կիսարին պատկերը երեւցաւ: Հրէաներուն համար կուսպաշտութիւն էր այդ: Անտիպաս մէկ քանի խօսք ուղղեց անոնց, մինչդեռ Վիտելլիոս, սիւնեարին մէջ բարձր աթոռի մը վրայ նստած, զարմացմամբ կը տեսնէր անոնց կատաղութիւնը: Ժպիւղիտ իրաւունք ունեցած էր անոնցմէ յորս հորիւր հողի Սարսենիսա անցորդով: Բայց իրենց երկրին մէջ զօրաւոր էին. եւ հրամայեց որ վահանները վերցնեն:

Այն ատեն, Անթիօնի պատոսը պաշարեցին, ատանձնաշնորհումներ, ողորմութիւններ հայցելով: Իրարու հազուատ կը պատուէին, իւրար կը ճգմէին, ու տեղ բանալու համար, ստորակները գաւազաններով աջ ու ձախ կը զարնէին: Դրան ամենէն մօտ գտնուողները կածանը իջան, ուրիշներ անկից վեր կ'ելլէին. ետ քաշուեցան, երկու հոսանքներ իւրարու կը զարնուէին այդ մարդկային զանգուստին մէջ որ կը ծփար՝ պարիսպներուն շրջափակէն ճնշուած:

Վիտելլիոս հարցուց թէ ինչո՞ւ այդքան մարդ կար խռնուած: Անտիպաս բացատրեց պատճառը, որ իր տարեդարձին խնդրէն էր, եւ ցոյց տուաւ իր մարդոցմէն չատերը որ բերդին ատամնակներուն վրայ ծռած՝ չուանով վեր կը քաշէին մսի, պտուղի, բանջարեղէնի անագին կողովներ, յամզյրներ ու տառեղներ, երկնագոյն լայն ձուկեր, խաղող, ձմերուկ ու նուռ՝ բրգաձեւ դիզուած: Աւելի ինքզինքը չկրցաւ բռնել, Դէպ ի խուհնոց նետուեցաւ, մղուած այն որկրամուտութիւնէն որ աշխարհ պիտի ապնցնէր:

Ներքնատան մը քովէն անցնելով, կաթսաներ նշմարեց որ զրահի կը նմանէին: Վիտելլիոս եկաւ զանոնք դիտելու, եւ պահանջեց որ բերդին գետնապարսեանկները բանան իրեն:

Ժայռին մէջ փորուած էին անոնք, բարձր կամարներով, հետուէ հետու սիւներու վրայ յեցած: Առաջինը հնոտի զէնուզարդեր կը պարունակէր. բայց երկրորդը լեփ-լեցուն էր տէգերով, որոնք իրենց սալերու կ'երկարէին, փետուրներու փունջէ մը զուրս նեւտուելով: Երրորդը եղէգէ փախթներով ու թոցուած կը թուէր: Գլխաւոր քովէ քով շարուած էին բարակ սլաքներ: Շիմչիւրներու չեղփիւր կը ծածկէին չորրորդին պատերը: Հինգերորդին մէջտեղը, սաղաւարտներու շարքեր իրենց կատարներով կարմիր օծերու վաշտ մը կը ձեւացնէին: Վեցերորդին մէջ կապարճներ միայն կը տեսնուէին, Խօթերորդին մէջ՝ կնիւմիդներ միայն, ութերորդին մէջ՝ բազմաթիւ լոկ. հետեւիսներուն մէջ, երեքսաններ, ճանկեր, սանդուղներ, չուսանեղէններ, միջուկ անգամ կայմեր՝ քարքնէ կցներու համար, ու բոժոժներ՝ ուղտերու կուրծքին համար, եւ որովհետեւ լոճը իր հիմունքին կողմէ երթնելով կը լայնարար, ներսիդին պարպուած՝ մեղուի փեթակի մը պէս,

այդ սենեակներուն ներքեւ կային աւելի բազմաթիւ սենեակներ եւ աւելի խորունկ :

Վիտելլիոս , իր Փինէէս թարգմանը , եւ հարկահաններու պետը Սիւննիս , այդ սենեակներէն կ'անցնէին ջահերու լայտով , զոր կը կրէին երեք ներքիններ :

Ստուերին մէջ կ'որոշուէին քառասունի բաներ՝ բարբարոսներէն հնարուած , զամերով զինուած մահակներ , վերքերը թունաւորող նիզակներ , աքցաններ որ կոկորդիլոսի ծնօտի կը նմանէին . վերջապէս Զորորդապետը Մաքեդոնին մէջ քառասուն հազար հողի միթերք ունէր :

Այդ ընտրը հաւաքեր էր իր թշնամիներուն դաշակեցութեան հաւանականութիւն մը նախատեսելով , Բայց Անթիոկապատոսը կրնար կարծել , կամ բռնել , թէ Հռովմայեցոց դէմ կռուելու համար էին ատենք , ու բացառութիւններ կը փնտրէին :

Կարող էր յատարարել թէ ատենք իբր չէին . շատը կը ծառայէին աւազակներուն դէմ պաշտպանուելու . արդէն , ատենք պէտք կար Արաքսիոսին համար . կամ թէ , այդ ամենը իր հօրմէն մնացած էր : Եւ փոխանակ Անթիոկապատոսին ետեւէն քայլելու , առջեւէն կ'երթար , արագ քայլերով : Յետոյ գնաց կեցաւ պատին առջեւ . եւ զայն կը ծածկէր իր պարզօտովը , զոր կըրկու արմուկները կ'ընդլայնէին , բայց զբան մը վերնամասը , իր գլխէն բարձր , կ'երեւար : Վիտելլիոս նշմարեց , եւ ուղեց գիտնալ ի՞նչ կար հոն :

Բարելացին միայն կրնար բանալ .

— Կանչէ՛լ Բաքիլացին :

Սպասեցին անոր պալուն :

Հայրը եփորատի գաղութներէն եկած էր ինքզինքն ի սպաս գնել Մեծ Հերովդէսին , ինչդ հարիւր ձիաւորով , արեւելեան սահմանները պաշտպանելու համար , Թալաուրութեան բաժանումէն յետոյ , նախով Փրիլպպոսի քով մնացած էր , եւ հիմա Անտիպասին կը ծառայէր :

Երեւցաւ , աղեղ մը ուսին վրայ , ձեռքը խաբազան մը , Բալամազոյն խրաքներ իր ծուկները պինդ կը սեղմէին : Հաստ բազուկները առանց թեղանիքի պատմուածանէ մը զուրկ կ'ելլէին , եւ մազոտ մորթէ գտակ մը կը հովանաւորէր դէմքը , որուն մորուքը օղակ օղակ խոպուած էր :

Նախ , թարգմանին ըսածը չհասկնալ ձեւացուց : Բայց Վիտելլիոս ավնարկ մը նետեց Անտիպասին , որ խկոյն իր հրամանը կըրկնէ : Այն ատեն , նախքէ երկու ձեռքերը դրանը փակցուց : Դուռը պատին մէջ սահեցաւ :

Ճաք օդի շունչ մը արտաբոյսեցաւ աղջաւ մուղկէն : Ուղի մը կ'իջնէր դարձարձելով . անկից յառաջացան ու հասան սեմին առջեւ քարայրի մը , որ միւս գետնափորէն աւելի ընդարձակ էր :

Կամար մը , խորը , կը բացուէր գահավէժին վրայ , որ այդ կողմէն միջնաբերդը կը պաշտպանէր : Այնտեղեւեւ մը , որ կամարներ կը փաթթուէր , իր ծաղիկները դարձ լոյսին մէջ կը կախէր : Հողուն երեսը , բարակ ջուր մը կը խոնոջէր :

Ճերմակ ձիեր կային հոն , հարեւրի չափ , որ զարկ կ'ուտէին իրենց բերին հաւասարութեամբը դուռած տախտակի մը վրայէն : Ամենուն ալ բաշը կապոյտ ներկուած էր , կնդակները կեմեղնէն թաթպաններով ծածկուած , եւ ականջամէջքին մազերը ճակտոս կրին վրայ ուռեցած՝ կեղծծամի մը նման : Շատ երկայն պողովին թուրօրէն իրենց կարթերը կը ծծէին . Անթիոկապատոս հիացումէն պաւանձած մնաց :

Հրաշալի անասուններ էին , օձի պէս ճապուկ թիւղունի պէս թեթեւ : Հեծեալին նետի չափ արագ կը սլանային , մարդիկը փորերնուն խածնիով կը զգեսնէին , Ժայռից կ'անցնէին առանց նեղութեան , արեւունդնորու վրայէն կը ցատէին , եւ ամբողջ օր մը զաշտերուն մէջ կը շարունակէին իրենց խելայեղ արշաւը : Բառ մը զերոնք կը կեցցնէր , նախքէ ներս մտնելուն պէս , անոր դէմը եւ կան , ինչպէս ոչխարներ՝ երբ հովիւը կ'երեւայ . ու պարանոցներն երկնցուցած , զանի կը դիտէին խոռված՝ իրենց սղու աչքերովը : Սովորութեանը համեմատ , կոկորդիլոս խորէն խոպոտ ճիւ մը արձակեց որ զանոնք զուարթացուց . ու կը ծառանային , ազատ միջոցի անօթի , քալելու անձնակալարտ :

Անտիպաս , վախնալով որ Վիտելլիոս զանոնք չառնէ չտանի , բանտարկած էր այդ տեղը , որ անասուններու կը յատկացուէր՝ պաշարման պարագային :

—Ախորը գէշ է, ըստ Անթիլիւպատոսը, եւ այս ձիերը կրնան փճանալ հոս : Տուցակը չի նե՛ս' , Սիսեննա :

Հարկահանը մէջքէն պնակիտ մը հանեց, ձիերը համրեց ու արձանագրեց : Դիմոսական ընկերութեանց գործակալները, գաւառները կողոպտելու համաթ, կուսակալները կը կաշտէին : Այս մտադրքիթը ամէն տեղ կը խոթէր, իր կուզի ծնօտովը փռ քթիթուն կոպերովը :

Վերջապէս բակը ելան նորէն :

Պոռնգէ բոլորակներ՝ սալաքարերուն մէջ, հոս ու հոն, ջրհորները կը ծածկէին : Ուշիւ զննեց ատոնցմէ մէկը, միւսներէն աւելի մեծ, եւ որ միւսներուն հնչականութիւնը չունէր իր զարչապարին տակ : Բոլորին ալ վրայ ետեւէ ետեւ ոտքը զարկաւ, յետոյ ոտնաց, գետինը դոփելով :

—Գտա՛յ, գտա՛յ : Հոս է Հերովդի գանձը : Հերովդի գանձերուն հետախուզութիւնը Հըռոմմայեցոց յիմարութիւններէն մէկն էր :

Անոնք գոյութիւն չունէին, երգուրնցաւ Չորրորդապետը :

Սակայն, ի՞նչ կար ատոր ներքեւը :

—Ոչի՛նչ : մա՛րդ մը, բանտարկեալ՝ մը :

—Տուցո՛ւր, ըստ Վիտելլիոս :

Չորրորդապետը չհնազանդեցաւ : Հրէաները կրնային այսպէսով իր գաղտնիքը իմանալ : Դժկամակութիւնը զոր կը ցուցնէր բոլորակը բանալու, Վիտելլիոսին անհամբերութիւն կը պատճառէր :

—Կտրեցի՛ք, պոռաց նիզակաւորներուն :

Մաննայի գուշակած էր անոնց միտքը : Տապար մը տեսնելով, կարծեց թէ եւքանանը պիտի գլխատէին : եւ մետաղէ դանդուածին վրայ առաջին հարուածին, նիզակաւորին բաւուր կը կեցուց, կափարջին ու սալաքարերուն մէջտեղ տեսակ մը կեռ սահեցուց, յետոյ իր երկայն վտիտ թեւերը պրկելով, զայն սկզբը վերցուց : ցատեց ինկաւ ան. ամենքը սքանչացան այդ ծերունիին ուժին վրայ : Փայտով աստառուած կափարջին տակ, նոյնքան ծաւալ ունեցող դռնակ մը կը տարածուէր : Մէկ կուռփի հարուածով, դռնակը երկու տապակի ծալուեցաւ : այն մտնող ծակ մը տեսնելուց, ահապէն փութ ար ոտուն մէջ ու լորեւելով կ'իջնէր սանդուղ մը առանց բարամբունքի : եւ անոնք որ եղբրքը ծնեցան :

խորը նշմարեցին տարտամ ու զարհուրելի բան մը :

Մարդկային արարած մը գետինը պտակած էր, երկայն մազերու տակ որոնք իր կոնակը ծածկող անասունի մորթին կը խառնուէին : Ուղի ելաւ : Ծակատը հորիզոնական ձեւով դամուած վանդակապատի մը կը դպչէր : ու մերթ ընդ մերթ, իր որջին խորութեանցը մէջ կ'անհետանար :

ԿԻԻՍԹԱՎ ՖԼՈՊԷՌ

(Շարունակելի)

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԽՕՍՈՒՐՈՒՄՆԵՐ

ՊԱՏՃԱՍԻՒՌՈՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

(DÉTERMINISME)

Անա խնդիր մը, որ երկար տարիներ է վեր վիճաբանութեան նիւթ ընծայած է ամէն գոյնի, ամէն դաւանանքի փիլիսոփաներու : Հեթանոս իմաստասէրները, քրիստոնէայ ընազանցագէտները, ամենքն ալ իրենց ըմբռնումը, իրենց դաւանանքը ունեցած են այդ խնդրոյն մէջ, եւ վերջապէս գիտական իմաստասիրութիւնը եկած է անոր տուած է լուծում մը որ վճռական լուծումն է մեր կարծիքով :

Խնդիրը կը կայանայ սա հարցման մէջ՝ Մարդու կամը ազա՞ն է թե ոչ :

Անոնք որ կը կարծեն թէ ազատ է մեր կամքը, ազատական պիտի կոչուինք : Իսկ անոնք որ կը պնդեն թէ մեր կամքը արդիւնք մըն է, որ, նման ամէն արդիւնքի, ունի եւ իր պատճառը, պատճառաւորական պիտի անուանենք :

Այդ երկու կարծիքներն ալ իրենց իրիւ պաշտպան ունին մեծ հեղինակութիւններ հին եւ նոր զարեւոյ իմաստասէրներուն մէջ :

Ազատականութիւն են դաւանած Լուկրետիոս, Կաթոլիկ եկեղեցիին ամենամեծ ներկայացուցիչները, այսպէս Պառէն, Ֆէրըլոն, նոր ժաւանակներու իմաստասէրներ՝ Բնչպէս Տէքաթթ,